

Марина Т. Костић

Београд

САВРЕМЕНИ МЕЂУНАРОДНИ СИСТЕМ У СВЕТЛУ ТЕОРИЈЕ СИСТЕМА РИЧАРДА РОУЗКРЕНСА

Сажетак

Системске теорије међународних односа развиле су се средином прошлог века са циљем превазилажења класичних теорија, које су изворе нестабилности у међународним односима налазиле у људској природи и на нивоу државе. Како би дошле до правилности које владају у систему, услова под којима они могу бити стабилни или нестабилни и ограничења која постављају пред своје актере, системске теорије су користиле пре свега дедукцију и моделовање, а затим и класификацију за разврставање теоријских и историјских модела међународних система. Ричард Роузкренс је један од теоретичара међународних односа који је системском и историјском анализом утврдио постојање девет међународних система и издвојио четири основна елемента од којих је зависила њихова стабилност – усмереност елита, контрола, ресурси и капацитет система. Истраживањем ове четири варијабле у међународном систему на почетку XXI века дошло се до закључка да је он нестабилан због супротстављеног етоса елита (реформистичке и реакционарне), њихових нестабилних мандата, које подстичу једностране и насилне акције, велике покретљивости ресурса и њихове ограничености, као и недовољно снажних капацитета система да помири ове супротности или надокнади губитке страна.

Кључне речи: међународни систем, системске теорије, етос елита, контрола ресурса, капацитет међународног система

За разлику од теорија међународних односа које се развијају око природе човека или државе, системске теорије проучавају комплексност чинилаца међународних односа, њихове везе, односе и узajамне утицаје, како би спознале начине на које они делују, као и начине на које систем ограничава (регулише) ово деловање.

Ради спознаје како су сложени системи организовани и како функционишу као целина и у циљу превазилажења редукционистичке теорије засноване на индуктивно-емпиријском приступу, Лудвиг фон Берталанфи је тридесетих година 20. века формулисао генералну теорију система/организације. Ова теорија је касније, поред биологије и природних наука, примењена и на друштвене науке попут социологије, економије, екологије, кибернетике и политичких наука. У међународним односима, системска теорија се примењивала са циљем утврђивања правилности по којима су међународни системи организовани, услова под којима они могу бити стабилни или нестабилни и ограничења која они постављају пред своје актере. Основе овог приступа поставио је Мортон Каплан у делу *Систем и процес у међународним односима* објављеном 1957. године. Капланов рад се темељио на моделовању система из којих је дедукцијом дошао до спознаје о томе какво је понашање јединица система пожељно како би он остао у равнотежи.¹⁾ Посебан проблем теоретичара међународног система било је питање окружења, будући да међународна политика као систем „нема окружење, осим уколико се „платформа“ физичког света на којој она функционише не сматра таквом“ (Меклиленд).²⁾ Следећи проблем је Капланов закључак да међународни систем не представља политички систем, у смислу који постоји унутар држава (подсистема), будући да не постоји арбитар који би држао спорове унутар било каквих граница система. Због тога је међународна политика зависна од доминације подсистема тј. држава,³⁾ чиме се остварује јака веза између унутрашње политике држава и природе међународног система, где се оне могу појавити и улози реметилачког и регулаторног елемента. Ова веза препозната је посебно у делима Ричарда Роузкренса и Хенрија Кисинџера.

Ричард Роузкренс је у свом истраживању акције и реакције у светској политици покушао да у студије међународне полити-

1) Ashley J. Tellis, "Reconstructing Political Realism: The Long March to Scientific Theory", *The Roots of Realism*, (ed. Benjamin Frankel), Routledge, New York, 2013, стр. 55.

2) Исто, стр. 57.

3) Исто, стр. 58.

ке уведе приступ који би комбиновао одлике теорија које теже генералним објашњењима са емпиријским садржајем детаљне емпиријске анализе. На тај начин он је покушао да избегне свођење међународне политике на један појам или феномен, као што је „моћ“ или „равнотежа снага“, јер би то онемогућило разликовање међународних односа. Такође, увођењем овог приступа он је покушао да избегне разликовања међународних система на основу једног догађаја или одлуке, што би довело до разврставања бесконачног броја међународних система. Свој приступ Роузкренс назива „систематска емпиријска анализа“. Сврставањем међународних односа према дистинктивним обрасцима који су трајали ограничени временски период и били омеђани значајним променама у дипломатском стилу (начинима опхођења, циљевима и техникама дипломатије у одређеном временском периоду), Роузкренс је издвојио девет „система“ у којима је долазило до значајнијих промена у међународним односима. То су: 1740–1789 (XVIII век), 1789–1814 (Револуционарно царство), 1814–1822 (Европски концерт), 1822–1848 (Скраћени концерт), 1848–1871 (Разрушени концерт), 1871–1890 (Бизмарковски концерт), 1890–1918 (Империјалистички национализам), 1918–1945 (Тоталитарни милитаризам), 1945–1960 (Послератно раздобље).⁴⁾ Роузкренс је кроз историјску и системску анализу ових система издвојио четири основна елемента чије је присуство или одсуство повезано са стабилношћу или нестабилношћу у међународним односима. То су усмереност, контрола, ресурси и капацитет. Прва три елемента чине реметилачке факторе (инпут), док је капацитет генерички појам за способност система да обузда поремећаје (регулатор) и окружење, чија је улога да неутралише последице реметилачких утицаја.

Роузкренс наводи да је међународни систем стабилан или нестабилан у зависности од равнотеже реметилачких и регулаторних фактора. Уколико регулаторни фактори нису довољно јаки да обуздају реметилачке, систем постаје нестабилан. Како би се одржала стабилност/жељени исход, регулаторни фактори делују на извор реметилачких фактора и окружење. Регулаторне факторе, према Роузкренсу, чине формални/институционални и неформални договори који држе исходе међународних односа у задатим границама. Са друге стране, реметилачки фактори се

4) Richard N. Rosecrance, *Action and Reaction in World Politics*, Little, Brown and Co, Boston, 1963, стр. 3-7.

налазе на нивоу актера и резултат су посебног „етоса“ (жељени правац деловања), контроле и количине доступних ресурса. Етос елите се може посматрати као резултат њеног става према унутрашњим организацијама, унутрашњим организацијама других актера и крајњем стању међународног система. Став елита према овим организацијама може бити реформистички или реакционарни, а њихова способност да произведу промене унутар сопственог друштва или у другим актерима зависиће од контроле коју они имају над ресурсима и количине ресурса коју контролишу. Степен контроле ће зависити од природе оданости остатка друштва елитама, ширине дискреционих овлашћења која им је дата, природе мандата који елита ужива у одређеном моменту и персоналних карактеристика вођства елите. Количина ресурса коју елите контролишу, са друге стране, зависи од вештина убеђивања, количине покретљивих ресурса и брзине покретљивости ресурса. Према Роузкренсу, промена система се дешава када реметилачки и регулаторни чиниоци, заједно са окружењем, прођу кроз велике промене.

Применом Роузкренсовог приступа међународном систему овај рад ће покушати да анализом четири основне варијабле – усмереност, контрола, ресурси и капацитет – у савременом међународном систему одговори на питање да ли је и зашто он нестабилан и који су правци евентуалне промене.

1. УСМЕРЕНОСТ У МЕЂУНАРОДНОМ СИСТЕМУ

Након Хладног рата, либерално-демократске елите Западног света, оличеног пре свега у Сједињеним Америчким Државама и Транс-атлантском савезу (у даљем тексту: реформистичке елите), виделе су себе као глобалног лидера чија је улога да допринесе обликовању света према сопственом моделу, стварајући на тај начин „нови светски поредак“ заснован на новом партнерству Истока и Запада. Оне су утицале на реорганизацију бивших комунистичких држава и друштава, њихову транзицију и демократизацију, као и ширење међународних институција у којима је постојала њихова превласт, попут Северно-атлантског савеза (НАТО), Европске заједнице/уније (ЕУ), Међународног монетарног фонда (ММФ) и Општег споразума о тарифама и трговини (ГАТТ, касније Светска трговинска организација – СТО). На по-

четку, у складу са новим партнерством, оваква стремљења била су прихваћена од стране посткомунистичких земаља, али тамо где државне елите нису самостално прихватале реформистички модел слободе, демократије и тржишне привреде дошло је до низа „обојених револуција“ – у СР Југославији 2000. године, Грузији 2003. године, Украјини 2004. и 2013. године, Киргистану 2005. и 2010. године, неуспелих „револуција“ у Азербејџану 2005. године, Белорусији 2006. године и Јерменији 2008. и 2016. године.

Напуштање оваквог усмерења реформистичких елита очекивало се са променом власти у САД-у 2008. године, која јесте довела до промене реторике према државама раније означеним као „осовина зла“ и најаве одступања од унилатералног приступа у међународним односима, али су у пракси стратешки правци реформе других друштава и искорењивања „тиранија“ остали исти. Реформа арапских друштава представљена је као један од начина да се онемогући регрутација терориста и ширење њихове идеологије и њој се, такође, приступило серијом „револуција“ (тзв. арапско пролеће) у арапским земљама северне Африке и Блиског истока. Будући да су ови догађаји показали да није постојала разлика између републиканске и демократске елите САД, може се закључити да је реформистички етос карактерисао и период владавине председника Џорџа Буша Млађег (2000-2008) и демократског председника Барака Обаме (2008-2016).

Спроведене револуције су у великом броју случајева значиле крај за дотадашње елите, међутим негде су оне биле безуспешне. Мичел је дошао до закључка да је успех револуција зависио од јачине државе и грађанских слобода – у слабијим државама у којима је постојала одређена слобода цивилног друштва „револуције“ су биле успешне, док су у јаким ауторитарним режимима у којима их није било или је било врло мало слобода, оне биле неуспешне.⁵⁾ Ипак, битан фактор успешности „обојених револуција“ био је и њихов значај за настајаћу реакционарну елиту, пре свега у Русији, која се осетила угроженом незауостављивим походом реформиста на државу које је окружују. Како Мичел исправно закључује „обојене револуције су имале значајан утицај и на односе САД и Русије и на односе Русије са државама бившег Совјетског Савеза – можда више него што су га имале на демократски развој у било којој од земаља где су се појавиле“.⁶⁾ Такође, неки левичари

5) Lincoln A. Mitchell, *The Color Revolutions*, University of Pennsylvania Press, Philadelphia, 2012, стр. 156.

6) Исто стр. 2.

у САД су сматрали да се не ради о демократизацији ових друштва, већ довођењу прозападних елита које би одржавале добре односе са Западом.⁷⁾

„Обојене револуције“ и игнорисање постојећих међународних институција довеле су до страха „ауторитарних и националистичких“ елита у свету да могу постати предмет реформистичке политике Запада, као и развоја реакционарног блока окупљеног, пре свега, у „стратешком троуглу“ (Примаков) Русија-Кина-Индија. Простор за његово јачање проширен је са светском економском кризом 2007/2008. године, која је указала на кризу владајуће економске парадигме и њених носилаца. У Русији је након одласка Бориса Јељцина са места председника 2000. године дошло до избора Владимира Путина за председника и успостављања нове елите чија се реакционарност може свести на став да је „колапс Совјетског Савеза био највећа геополитичка катастрофа столећа“.⁸⁾ Из америчког угла посматрано „Путин је настојао да искористи нарастајући руски национализам, као и све веће незадовољство америчким глобалним утицајем и да тако промовише настанак ауторитарне и националистичке руске државе“.⁹⁾ Активности Русије постале су усмерене на спречавање промена постојећих елита или свргавање оних који су дошли на власт након „обојених револуција“ у постсовјетским републикама. Као главне претње међународној стабилности виђени су „покушаји стварања униполарног света, наметање другим земљама свог политичког система и модела развоја, игнорисање одредби Повеље ОУН и међународног права“, као и милитаризација међународних односа.¹⁰⁾ Такође, и председник Медведев (2008-2012) је изнео оцену да „извори и узроци конфликтног потенцијала у свету – произилазе из стремљења САД да обезбеде своју глобалну доминацију“.¹¹⁾ Тиме је започела фаза у којој се етос Западних елита не прихвата, већ почиње видети као главна претња међународној и руској стабилности. Супротстављање овој претњи не заснива се на самосталним државним акцијама реакционарне елите, већ се оне почињу окупљати како би оствариле противтежу реформистичкој поли-

7) Исто, стр. 5.

8) Цитирано према: Збигњев Бжежински, *Друга шанса Америке*, Службени гласник, Београд, 2009, стр. 97.

9) Исто, стр. 71.

10) Сава Живанов, „Спољна политика савремене Русије“, *Национални интерес*, Институт за политичке студије, Београд, 1-2/2009, год. V vol. 5, стр. 46.

11) Исто, стр. 47.

тици. Први сусрет министара спољних послова Русије, Индије и Кине, одржао се у јуну 2005. године у Владивостоку, где је Москва као најургентнији задатак овог стратешког троугла видела борбу против „обојених револуција“ подржаних од стране САД у Централној Азији и успостављање противтеже америчкој моћи.¹²⁾ Неформална сарадња држава на овом простору почела је да се институционализује и добија организациону димензију још 2001. године, у виду Шангајске организације за сарадњу (ШОС), затим Организације договора о колективној безбедности (ОДКБ) 2002. године и Евроазијске уније 2014. године. Поједини лидери држава чланица ОДКБ нагласили су да једна од улога ове организације мора бити и заштита од насилних и крвавих револуција и промене власти попут оне у Киргистану 2010. године. За разлику од реформистичког блока, грађански сукоби унутар држава чланица виђени су као њихова унутрашња ствар, док се евентуално ангажовање трупа ОДКБ може очекивати једино у случају спољне агресије на неку од држава чланица.¹³⁾

Намеравана противтежа реакционарне елите неће бити остварива уколико контрола и ресурси којима располаже не достигну ниво једнак оном који поседује реформистичка елита.

2. КОНТРОЛА КАО ЕЛЕМЕНТ МЕЂУНАРОДНОГ СИСТЕМА

Реформистичка политика вођена од деведесетих година 20. века довела је до поремећаја у безбедносном окружењу, промене у природи лојалности друштва елитама ових држава и ширини дискреционих овлашћења која им друштво даје. Асиметричне претње постају доминантне, лојалност постаје персонификована уз задобијање ширих дискреционих овлашћења, за шта је најбољи пример тзв. „рат против терора“ и „Патриотски акт“ из октобра 2001. године, који је дао већа овлашћења безбедносним агенцијама, пре свега у надгледању комуникација и финансијских токова и задржавању и депортацији миграната. Бжежински наводи да је у једном моменту током 2002. године Савет за националну безбедност САД престао да врши „традиционалну улогу тела

12) *The Third Among the Equals*, Internet, <http://www.kommersant.com/page.asp?id=582650>, 13/08/2016.

13) *Kyrgyzstan tests Russia's regional commitments*, Internet, <http://www.pri.org/stories/2010-06-15/kyrgyzstan-tests-russias-regional-commitments>, 26/08/2016.

које брижљиво надгледа и оцењује ток обавештајних података ка председнику“ и постао гласноговорник ставова које је директор Централне обавештајне службе лично презентовао председнику.¹⁴⁾ Такође, како би се Конгрес убедио да гласа за резолуцију која даје овлашћења председнику да поведе рат против Ирака и придобила јавна подршка за ову интервенцију, коришћена су фалсификована документа и подаци попут оног да је Садам Хусеин намеравао да купи уранијум од Нигера и да је Међународна агенција за атомску енергију издала извештај у коме се наводи да је Ирак удаљен шест месеци од развоја оружја за масовно уништење.¹⁵⁾ Поред ових злоупотреба институција, најупечатљивији утисак на домаћу и светску јавност оставиле су слике и снимци употребе насилних техника испитивања лица која су оптужена за тероризам пре свега у затворима Абу Граиб и Гвантанамо. Све је ово, заједно са потресима који су се десили у економској сфери 2008. године, довело до компромитовања угледа САД и неоконзервативне елите, са председником Бушом Млађим на челу, на унутрашњем и међународном плану.

Персоналне карактеристике Буша Млађег, такође, су допринеле положају у коме се САД нашла у периоду након терористичких напада септембра 2001. године. Бжежински наводи да је Буш Млађи био „предострожни, увек будни стражар који је мобилисао унутрашње страхове нације у циљу вођења самопрокламоване егзистенцијалне борбе против зла“.¹⁶⁾ Виђење себе као ратног лидера и Америке као „нације у рату“ обликовало је унилатералну спољну политику Америке и водило занемаривању европских савезника. Џејмс Фифнер наводи да је Буш након 11. септембра 2001. године показао да више вреднује моралну сигурност него стратешке калкулације, тенденцију ка реакцији више него рефлексiji, ка јасноћи пре него сложености и давао предност личним над структуралним и процедуралним. Он је реаговао одлучно, нестрпљиво и интуитивно без залажења у дубље детаље и углове сваке акције, уверен да га у својим напорима води Божја воља и да Америка има глобалну мисију, поверену од стране Бога и историје, да се бори за моралне вредности и супротстави злу.¹⁷⁾

14) Збигњев Бжежински, *Друга шанса Америке*, нав. дело, стр. 83.

15) Сличан извештај ИАЕА објавила је 1991. године, James P. Pfiffner, “George W. Bush: Policy, Politics, and Personality”, *New Challenges for the American Presidency* (eds. George C. Edwards III, Philip John Davies), Pearson/Longman, New York, 2004, стр. 164/165.

16) Збигњев Бжежински, *Друга шанса Америке*, нав. дело, стр. 103.

17) James P. Pfiffner, “George W. Bush: Policy, Politics, and Personality”, нав. дело, стр. 161-162 и 168-169.

Након промене власти у САД и доласка Барака Обаме на место председника дошло је до ублажавања реторике према противницима, најаве повлачења из Ирака и затварања Гвантанама, уз побољшање односа са арапским државама, Русијом и Ираном, ослањање на „меку моћ“ Америке и међународну сарадњу.¹⁸⁾ Овакав приступ, међутим, није био одржив будући да су већ 2010. године Републиканци поново освојили већину у Представничком дому и додатна места у Сенату америчког Конгреса, а 2015. године већину у оба дома Конгреса и већину гувернера савезних држава. Суочен са оваквом политичком ситуацијом у земљи, а у односу на кризе у Украјини, арапском свету и Блиском истоку, Обама је показао исту амбицију, виђење себе и Америке као моралног лидера уз прагматизам и самоувереност,¹⁹⁾ вољу да делује војним средствима, нестрпљивост и игнорисање постојећих регулаторних механизма међународног система као и Џорџ Буш пре њега.

Са друге стране, реформистичка политика Западних елита у почетку је захватила и Русију. Она је у себе укључивала и одустајање од улоге великог међународног субјекта, заступања свеобухватних националних интереса и улоге заштитника словенског и руског народа, који је остао да живи у новоствореним државама након распада СССР.²⁰⁾ Парламентарни избори 1995. године донели су победу Комунистичкој партији Руске Федерације и означили почетак формулисања новог реакционарног етоса руског руководства око тадашњег министра спољних послова Јевгенија Примакова.

Примаков је формулисао нову спољну политику Русије базирану на начелима више-поларности, привредне интеграције и алтернативности америчкој политици, али је убрзо био замењен због недостатка поверења од стране председника Јељцина и блискости са Комунистичком партијом. Последњи премијер који је дошао на чело руске Владе за време председниковања Јељцина

18) Келер наводи да је у чланку у часопису „Foreign Affairs” 2007. године Обама критиковао Бушову жељу да наметне амерички модел слободе и демократије другим државама, тежио да оконча рат у Ираку и сустретне се са лидерима Ирана, Сирије, Венецуеле, Кубе и Северне Кореје и заговарао политику неинтервенционизма, али да су га догађаји натерали да промени овај курс политике. Morton Keller, *Obama's Time*, Oxford University Press, New York, 2015, стр. 134-135.

19) Stanley A. Renshon, *Barack Obama and the Politics of Redemption*, Routledge, New York, 2012, Preface.

20) Сава Живанов, „Спољна политика савремене Русије“, нав. дело, стр. 30-33.

био је Владимир Путин и он је ту своју позицију искористио да убрзо буде изабран за новог председника Русије. Иако је 2001. и 2002. године успостављена тешња сарадња САД и Русије поводом рата против тероризма, позиције су се разишле након интервенције САД у Ираку и низа револуција које су подстицане у руском суседству. Реформистичка политика Запада је почела да се посматра као покушај злоупотребе чињенице да се „Русија налази на коленима, како би коначно у потпуности успоставили политичку и војну хегемонију у свету“ и „апсолутну власт доношења важних одлука“.²¹⁾ Такође, она је означила промену природе лојалности руског друштва, при чему је лојалност комунистичкој идеологији и елитама, након кратког периода идеолошке дезоријентације, замењена националном и персоналном лојалношћу.

И један и други председник – Буш и Путин – су се на почетку својих мандата суочили са истом претњом – исламским тероризмом. Безбедност нације и државе постала је кључни приоритет њихових мандата и јавност је од њих очекивала брз, снажан и ефикасан одговор. Међутим, за разлику од Буша, Путин није био оптерећен идеолошким и религијским мотивима у којима би налазио извор за своју и руску моралну мисију у свету, већ је био руковођен мотивима доброг управљања, борбе против приватних и корпоративних интереса (олигарха), феудализације земље од стране јаких регионалних лидера, сиромаштва и тежио стварању Русије као велике силе на међународној сцени, пре свега кроз јачање економије.²²⁾ Оваква мисија коју је Путин доделио себи носила је са собом патернализам, централизацију власти (кроз формирање седам федералних дистрикта који су се налазили под председничком управом²³⁾), јачање контроле над свим државним органима, пре свега безбедносним и економским, доминацију државног над приватним и корпоративним, што је све требало да створи јединствену и јачу Русију. Такође, док је америчко друштво након два Бушова мандата желело „наду и промене“, коју им је обећао нови председник Барак Обама, друштво у Русији је тежило останку на Путиновом курсу, што им је нови председник Медведев и омогућио.

21) Александар В. Конузин, „Поздравна реч“, *Национални интерес*, Институт за политичке студије, Београд, бр. 1-2/2009 год. V vol. 5, стр. 11.

22) Javier Morales, “Who Rules Russia Today? An Analysis of Vladimir Putin and his Political Project (II)”, *UNISCI Discussion Papers*, Universidad Complutense de Madrid, 2004, стр. 4.

23) Richard Sakwa, “Putin’s Leadership: Character and Consequences”, *EUROPE-ASIA STUDIES*, University of Glasgow, Taylor & Francis (Routledge), Vol. 60, No. 6, August 2008, стр. 888.

Уз својеврсни нови друштвени уговор који је понуђен руском друштву, ширење дискреционих овлашћења и менаџерску природу мандата и руководиоца Русије након 2000. године, расла је и њена глобална улога и способност убеђивања у Евроазијском простору. Са друге стране, америчка улога као глобалног лидера стално је у паду и захтева реафирмацију савезништва и поверења. Ова спрега довела је до нестабилности међународног система.

3. РЕСУРСИ КАО ЕЛЕМЕНТ МЕЂУНАРОДНОГ СИСТЕМА

Реформистичке елите су након Хладног рата располагале значајном предношћу у погледу количине ресурса. Бруто друштвени производ (БДП) САД је 1992. године био за пет до шест пута већи од БДП-а Русије, Индије или Кине, док је БДП по глави становника био чак 66 пута већи од индијског, 60 пута већи од кинеског и 41 пут већи од руског.²⁴⁾ У погледу издвајања за војне потребе, САД је 1992. године имала 29 пута већа издвајања од Индије, 22 пута од Кине и око 9 пута већа од Русије.²⁵⁾ Оваква економска и војна надмоћ САД након Хладног рата омогућила јој је да постане најмоћнија држава у свету, која је имала довољно ресурса за спровођење реформистичке политике. Уз значајну вештину убеђивања и способност да окупи широку подршку других елита, реформистичке снаге су улазиле из интервенције у интервенцију тежећи да остваре жељене промене унутар других држава, као и да ојачају и прошире чланство оних институција у међународном систему у којима су саме имале значајну улогу, попут НАТО и ЕУ. Такође, покретљивост америчких трупа, као и НАТО снага, значајно је порасла чиме су оне задобиле способност да своје трупе распореде било где у свету. Након 2003. године и интервенције на Ирак дошло је до опадања подршке унутар трансатлантског савеза (Турска, Немачка и Француска су се отворено супротставиле овом рату).

Са друге стране, бивше комунистичке земље су третиране као губитничка страна а оне саме, свесне својих слабости, тежиле су или прикључивању реформистичкој страни или успостављању

24) Израчунато на основу података из Светског економског прегледа ММФ, април 2016. године.

25) Израчунато према подацима базе података Међународног института за изучавање мира из Стокхолма (SIPRI).

блиских партнерских веза са њима. Чак је и Русија ушла у партнерски однос са НАТО-ом 1994. године, а у мају 1997. године потписала Оснивачки акт НАТО-Русија. Ово је за последицу имало страх преосталих комунистичких режима и руских савезника да ће се „улога руских нуклеарних снага свести само на одвраћање Америке од унилатералног заплашивања Русије“ и да руски нуклеарни кишобран неће више штитити преостале комунистичке земље.²⁶⁾ Са почетком промене етоса елите након 1995. године дошло је до промене спољне политике Русије, која је захтевала повећање количине и покретљивости ресурса, за шта је посебно коришћена енергетска политика и стварање економских и војних савезништава и партнерстава са другим реакционарним елитама у Азији и Латинској Америци. Једино је на тај начин могао бити започет процес стварања алтернативног међународног поретка. Несумњиво је да ће енергетска политика Русије, енергетски аранжмани са државама у региону и цене енергената на светском тржишту у највећој мери диктирати снагу Русије и њен положај на међународној сцени. Данас (2016. година) САД имају дупло већи БДП од Индије и пет пута већи од Русије, док заостаје за Кином. У погледу БДП по глави становника, САД и даље имају значајну предност, иако се она смањила (7 пута већи у односу на Кину и Русију и 32 пута већи од Индије). Разлике у издвајањима за војне потребе су се такође смањиле у односу на 1992. годину и данас су издвајања САД 2,8 пута већа од кинеских, 6,5 пута већа од руских и 11,6 пута већа од индијских. Уравнотеживање на овом плану ће зависти како од пада америчке моћи тако и од раста економске и војне моћи земаља „стратешког троугла“. За успостављање ове равнотеже од посебног је значаја и поседовање нуклеарног наоружања од стране све три земље овог троугла што одвраћа реформистичке елите од снажнијег задирања у промену реакционарних елита. С обзиром на тенденцију пораста ресурса реакционарне елите (раст БДП Индије и Кине се у последњих 6 године креће између 6 и 7,7%, док је Русија била у значајној рецесији 2009, 2015 и 2016 године), и благог раста САД-а од око 2%, изазов за једне ће бити да успоставе глобалну равнотежу, док ће се други суочити са напором да одрже постојећи примат у свету. Повећање ресурса и њихове покретљивости, посебно у погледу економско-војне димензије, значи компетитивни међународни систем и, у случајевима када окружење више не буде могло да задовољи ове захтеве, значиће дестабилизацију система.

26) Збигњев Бжежински, *Друга шанса Америке*, нав. дело, стр. 59.

4. КАПАЦИТЕТ МЕЂУНАРОДНОГ СИСТЕМА

Капацитет међународног система чине регулаторни фактори (формалне и неформалне институције), чији је задатак да отклоне изворе реметилачких фактора, и окружење система, чији је задатак да неутралише последице деловања реметилачких фактора.

Након хладног рата САД су међународне режиме виделе као једну од опција своје спољне политике, а не нужно као регулатора својих активности. Правдајући целокупно своје деловање интересима националне безбедности, САД је одбила да учествује у бројним међународним споразумима (АБМ Споразум, Римски статут, Свеобухватни споразум о забрани тестирања и др), настављајући своју реформистичку политику, како у источној Европи и Централној Азији, тако и у арапском свету. Међународне институције су пре деловале као средство учвршћивања америчког утицаја и промовисања реформистичке политике, него као регулаторни механизам међународног система. Кроз ГАТТ/СТО, ММФ и Светску банку промовисана је либерализација тржишта до тада затворених земаља и приватизација њихове друштвене и државне имовине, док је кроз пројекат ширења НАТО и ЕУ промовисана демократизација и усклађивање вредности и законодавстава посткомунистичких земаља Источне Европе. Овакав начин остваривања западне хегемоније подразумевао је сагласност осталих актера да приступе изградњи либералног и демократског међународног поретка. Међутим, функционисање регулаторног механизма доведено је у питање онда када је реформистичка елита почела да остварује своје циљеве мимо њега и када је сагласност за такве акције почела да се смањује.

Као аргументи за негативан приступ и смањење обавеза САД према међународним организацијама наводи се неспособност организација попут УН да реше кризе које су настајале у Сомалији, на Балкану и Блиском истоку, да при том ове организације повлаче доста средстава САД-а, док се истовремено постављају непријатељски према њеним интересима, као и да ограничавају САД у избору вођења политике.²⁷⁾ Са друге стране, онда када постоји оптимизам у погледу трансформативне улоге неке међународне институције, САД су посвећеније њеном ра-

27) Rosemary Foot, et. al, *US Hegemony and International Organizations: The United States and International Organizations*, Oxford University Press, New York, 2003, стр. 4-5.

ду.²⁸⁾ У периоду након 2000. године, због настанка и све јачег супротстављања етоса држава чланица СБ УН, овај механизам се показао неспособним да постигне сагласност око решавања криза у Ираку, Грузији, Украјини, Либији и Сирији. Сједињене Америчке Државе су обично преузимала улогу предводника који окупља коалицију вољних како би кризну ситуацију решиле у складу са сопственим виђењем и интересима. Имитирајући овакав став према питањима за која није постигнута сагласност у СБ УН и друга, реакционарна страна, преузела је неке једностране акције попут интервенција у Грузији, Украјини, референдума на Криму и војне интервенције у Сирији. Овај образац може се пратити и у другим областима попут контроле наоружања (размештања антиракетног штита у Европи од стране САД; достављање противракетног система С-300 Ирану, авиона и ракетних система Сирији и тенкова Венецуели од стране Русије) и показује да и једна и друга страна учевају немогућност глобалних регулаторних механизма да помире супротстављена усмерења, због чега је изгледно да ће се тренд једностраних активности са обе стране наставити. Овакав тренд доводи међународни систем у стање нестабилности и захтева или реформу постојећих регулаторних механизма или њихову промену.

Када регулаторни механизми не могу да утичу на изворе поремећаја, улога окружења је да отклони њихове негативне последице. Окружење се може посматрати као „платформа“ физичког света на којој међународни односи почивају и Роузкренс као пример наводи територију за коју су се империјалне силе, и оне које су то желеле да буду, надметале. Када је постојало мноштво територије која се могла запосести, окружење је вршило своју улогу, међутим, када је сва територија била подељена, окружење није могло да спречи избијање сукоба између главних актера међународног система. Данас, велике силе нису толико окренуте заузимању територије, која је већ подељена, колико заузимању тржишта и контроли енергетских ресурса. Отвореност тржишта омогућује компензацију државама, тако да добитак једне стране не мора да значи губитак друге, што би водило сукобу, али у условима када светски капиталистички систем западне у кризу, као што је то био случај са светском економском кризом 2008. године, реметилачки фактори добијају на јачини, а окружење губи своју улогу. Криза доводи до нестабилности елита и уздизања

28) Исто, стр. 11.

маса, што по Розкренсу представља кључни реметилачки фактор повезан са међународном нестабилношћу. Такође, Европска унија, као промотер мултиполарног мултилатерализма, може да игра велику и значајну улогу у помирењу два приступа и осигуравању сопственог опстанка. Украјинска и мигрантска криза, као и питања око изградње гасовода Јужни и Северни ток и увођење санкција Русији прете да ЕУ сврстају на једну страну, што би продубило дисхармонију у међународном систему и поделило саму Унију. Глобална мисија ЕУ, којој тежи и коју истиче у својим стратешким документима, мора бити не само дефинисана за случајеве када постоји сагласност свих актера, као што је то борба против тероризма, већ за случајеве када постоји дисхармонија и директна конфронтација два блока између којих се налази. Њена глобална улога пре свега мора бити дефинисана у смислу регулатора и помиритеља супротстављених актера.

5. ЗАКЉУЧАК

Роузкренсова анализа показала је да су најстабилнији они системи који су почивали на солидарности и идеолошкој комплементарности и да је тада сарадња олакшана, али и да идеолошка различитост није ни неопходан ни довољан услов нестабилности.²⁹⁾ Са друге стране, утицај контроле на курс међународних односа је био одлучујући – сваки од неуравнотежених система међународних односа су били праћени фундаменталним променама у безбедности мандата националне елите. Атмосфера унутрашње нестабилности и несигурности, као и уздизање маса и унутрашње револуције, утицале су на формулисање спољних политика и нестабилност међународног система. Управо су покушаји оваквих револуција довели до рађања новог реакционарног блока, сатканог од страха појаве унутрашње револуције и промене режима. Може се очекивати да ће са заоштравањем односа унутар друштва, између маса и елита, довести до агресивније националне и спољне политике и пропаганде, како би се стабилност одржала. Управо овакве тежње могу довести до већег броја спољних ратова и међународних сукоба који доприносе нестабилности система. Највећа претња за реакционарни блок се огледа у могућности револуције и онима који те револуције могу да подрже.

29) Richard N. Rosecrance, *Action and Reaction in World Politics*, нав. дело, стр. 280.

Однос између реметилачких и регулативних фактора савременог међународног система није уравнотежен. Регулативни фактори су остали исти док се број актера и реметилачких фактора увећао што све чини савремени међународни систем нестабилним. Са једне стране, постоји јака решеност елита да реформишу свет, док са друге стране реакционарне елите теже да се одупру променама, пре свега у њиховом суседству али и њих самих. И у једном и у другом случају је до 2008. године постојала тежња за концентрацијом моћи и власти у председничким рукама уз стварање паралелних институција унутар држава. Након 2008. године систем равнотеже и контроле власти је у реформистичком блоку превладао, али се глобална мисија задржала, што је, са друге стране, одржало већ заузети курс реакционарног блока и јачање његових позиција (контроле ресурса и њихове покретљивости). Док једна страна тежи очувању и проширивању међународних институција усмерених на условљавање и реформу унутрашњих система држава насталих након хладног рата, друга – реакционарна страна – тежи стварању алтернативних међународних институција и поретка заснованих на сувереној једнакости и немешању у унутрашња питања држава, чиме се још више продубљује јаз између два блока. Обе стране нису једнако посвећене очувању међународног система и не дефинишу га на исти начин. Природа лојалности друштва реформистичког блока је пре свега либерално-демократског карактера, док је у реакционарном блоку она пре свега национално-персоналног карактера. Лидери оба блока су у свом деловању показали одлучност, самоувереност, вољу да делују свим средствима. Јачање вештина убеђивања или „меке моћи“ реакционарног блока, заједно са већом контролом енергетских, војних и медијских ресурса, усмерених ка припадницима реформистичког блока, пре свега у Европи, допринело је продубљивању поделе унутар међународног система. Интереси две стране су конкурентни, а не комплементарни, чиме се изводи закључак да је савремени међународни систем нестабилан и налази се у фази промене која се може завршити у „глобалном хаосу“ (Бжежински) или новом партнерству Истока и Запада.

ЛИТЕРАТУРА

- Бжежински Збигњев, *Друга шанса Америке*, Службени гласник, Београд, 2009.
- Живанов Сава, „Спољна политика савремене Русије“, *Национални интерес*, Институт за политичке студије, Београд, бр. 1-2/2009 год. V vol. 5, стр. 27-50.

- Конузин, Александар В., „Поздравна реч“, *Национални интерес*, Институт за политичке студије, Београд, бр. 1-2/2009 год. V vol. 5, стр. 11-14.
- Foot, Rosemary, et. al, *US Hegemony and International Organizations*, Oxford University Press, New York, 2003.
- Kyrgyzstan tests Russia's regional commitments*, Internet, <http://www.pri.org/stories/2010-06-15/kyrgyzstan-tests-russias-regional-commitments>, 26/08/2016.
- Keller Morton, *Obama's Time*, Oxford University Press, New York, 2015.
- Mitchell Lincoln A., *The Color Revolutions*, University of Pennsylvania Press, Philadelphia, 2012.
- Morales, Javier, “Who Rules Russia Today? An Analysis of Vladimir Putin and his Political Project (II)”, *UNISCI Discussion Papers*, Universidad Complutense de Madrid, 2004.
- Pfiffner, James P., “George W. Bush: Policy, Politics, and Personality”, *New Challenges for the American Presidency* (eds. George C. Edwards III, Philip John Davies), Pearson/Longman, New York, 2004, стр. 161-181.
- Renshon, Stanley A., *Barack Obama and the Politics of Redemption*, Routledge, New York, 2012.
- Rosecrance Richard N., *Action and Reaction in World Politics*, Little, Brown and Company, Boston, 1963.
- Sakwa Richard, “Putin’s Leadership: Character and Consequences”, *EUROPE-ASIA STUDIES*, University of Glasgow, Taylor & Francis (Routledge), Vol. 60, No. 6, August 2008, стр. 879-897.
- Tellis, Ashley J., “Reconstructing Political Realism: The Long March to Scientific Theory”, *The Roots of Realism*, (ed. Benjamin Frankel), Routledge New York, 2013, стр. 3-101.
- The Third Among the Equals*, Internet, <http://www.kommersant.com/page.asp?id=582650>, 13/08/2016.

Marina T. Kostic

CONTEMPORARY INTERNATIONAL SYSTEM IN THE SYSTEMS THEORY OF RICHARD ROSECRANCE

Resume

Richard Rosecrance’s system approach of international relations gives us opportunity to investigate the nature of the contemporary international system and its stability by examining for basic variables – direction, control, resources and capacity. Direction includes ethos of the ruling elites and their attitude toward its own organizations, organizations of other societies, and external organizations and can be labeled as reformist or reactionary. Control includes nature of allegiance given to the regime by its subjects, scope of decision-

making open to the elite, the security of tenure which the elite enjoy and the personality dispositions of the elite leadership. Resources refer to the persuasive skills, the quantity of mobile resources and speed of mobilization. Capacity of the system comprises of the environment and regulative forces. When the capacity of the system is not able to resolve the source of disturbance, system becomes unstable. This research aims at resolving the question whether and why the contemporary international system can be treated as unstable. The conclusion is that the contemporary system is in phase of instability because the ethos of the ruling elites in international system is in collision and the security of their mandates is perceived as weak. Reformist elites that were predominant in terms of economic and military power after the Cold War wanted to reform post-communist and authoritarian states in Eastern Europe, Central Asia and Arab world by supporting various “color revolutions” and conducting military interventions from 2000 to 2016. Feeling threatened by this trend, elites in Russia and its allies started to oppose it and challenged the existing practice of international system by strengthening its control, resources and persuasive skills and by participating in institutionalization of “strategic triangle” between Russia, China and India to counter balance American power and defend themselves from possible internal revolutions. The two elites also differ in the way they see their roles – while the American leaders believe in their messianic mission to create the world upon their image, the Russian leaders are pragmatic and managerially oriented to support national and regional interests. Rise of resources of reactionary elite and downfall of the reformist (both in economic and persuasive terms) strengthened the instability by encouraging one side to achieve balance and other to maintain its leadership. Capacity of the international system has proven to be unable to settle or neutralize the competitive and opposite directions of elites and building up of resources that will reinforce existing positions. In that situation it is likely to conclude that the two sides are going to be more distant, conducting unilateral violent acts with strong propaganda, using their resources for militarization which contributes to instability of international system.

Keywords: international system, system theories, ethos of elites, control of resources, capacity of international system

* Овај рад је примљен 21.09.2016. године, а прихваћен за штампу на састанку Редакције 30.11.2016. године.